

ساز و کارهای اخلاقی پیشگیری از طلاق از دیدگاه اسلام و روایات

زینب نوپی^۱

چکیده

اهمیت و جایگاه اساسی خانواده به عنوان هسته اصلی جامعه بر کسی پوشیده نیست، اما از آنجا که خانواده نهادی فراتر از یک سازمان حقوقی بوده و چون بر پایه عواطف و ارزشهای اخلاقی بنا نهاده شده است از این رو نفوذ هنجارهای اخلاقی در خانواده بسیار چشمگیرتر از قوانین حقوق مصوب بشر میباشد و ارزشهای اخلاقی بهتر میتواند زمینه استحکام خانواده و مانع از فروپاشی آن را فراهم سازد. بنابراین در این مقاله بیان علل و پیامدها و آثار طلاق در ادامه به ساز و کارهای اخلاقی که اسلام در تشکیل بنیان خانواده برای پیشگیری از طلاق در نظر گرفته پرداخته است. به اینکه چگونه اسلام طلاق را مبعوضترین حلال دانسته و با تدابیر اخلاقی پیشگیرانه خود چه در قبل از طلاق با در نظر گرفتن دقت در انتخاب همسر و لزوم اظهار محبت و خوشخویی و رعایت حقوق و وظایف مشخص شده هر یک از زوجین نسبت به یکدیگر خواستار حفظ قداست و بنیان خانواده است. بدین منظور ساز و کارهای اخلاقی چون قناعت، صبر، سازگاری، حسن ظن، حیا را مطرح کرده تا خانواده در سایه اجرای آنها در زندگی هم از فیض کسب آثار و فضیلت‌های معنوی آن بهره مند گردد و هم زمینه تحکیم بنیان خانواده را فراهم نماید و مانع از فروپاشی آن شود. واژگان کلیدی:

اخلاق، پیشگیری، طلاق، خانواده

مقدمه

امروزه در رابطه با خانواده ها در بسیاری از نقاط جهان با وضعی مواجه است که در آن حیثیت و شرافت بسیاری از انسانها نادیده گرفته میشود. تا جایی که در مواردی دیده می شود خانواده وجود دارد، اما چه خانوادهای؟ نه در آن سر و سامانی است، نه نظم و آرامشی و نه تربیت و سکونی ...

^۱. طلبه سطح دو، حوزه علمیه حضرت عبدالعظیم حسنی، zeynabtoopi@gmail.com

زن و شوهر ظاهراً در کنار یکدیگرند ولی وضع حیاتشان آن را چون دو بیگانه در کنار هم قرار داده است. آمار طلاق سرسام آور بوده و زن و مرد به اندک بهانه ای رشته حیات خانوادگی را از هم می‌گسلند. و به علت عدم برخورداری نسل از تربیت صحیح، بزهکاری کودکان رو به افزایش است. برای جلوگیری از افتادن و هلاکت در این دام و پیشگیری از مشکلات ناشی از آن از جمله طلاق، تنهاترین راه ممکن، آراسته شدن به حسنات اخلاقی و ارزشهای معنوی است. پروردگار حکیم خانواده را کانون مودت و رحمت قرار داده است و به این وسیله موجبات تحکیم پیوندهای خانوادگی را فراهم نموده است. هر چقدر این بنیان، تقویت شود رابطه زن و شوهر نیز مستحکم تر شده و آرامش بیشتری بر زندگی حاکم می‌گردد. و این جز در سایه اجرای رفتارهای اخلاقی امکانپذیر نیست. خوش خلقی و رفتارهای اخلاقی صحیح که ناشی از مودت و دوستی است، میتواند مانع از ایجاد اختلافات خانوادگی شود و در صورت بروز مشکلات و بحرانها تا حد قابل توجهی آن مشکلات را مهار کند. از آنجا که زندگی اجتماعی در جامعه امروز شکلی پیدا کرده است که موجبات جدایی و تفرقه و از هم گسستن پیوندهای خانوادگی بیشتر شده است و ارزشهای مادی بر ارزشهای معنوی غالب گشته، ضرورت دیده شد که این تحقیق را به جهت ارائه اهمیت اخلاق و استخراج راهکارهای عملی آن که موجب آگاهی افراد و تقویت انگیزه ها برای به کار بردن این ساز و کارها در زندگیهای امروزه میشود، تهیه کرد. هدف از این مقاله، آشنا کردن زوجین با اهمیت اخلاق در خانواده و آگاهی دادن به آنها از ساز و کارهای اخلاقی است. تا با اجرای آنها موجبات استحکام پیوند زناشویی را فراهم آورند و در سایه آرامشی که ناشی از اخلاق حسنه است به کمال رسند. و همینطور موجب کاهش درگیری ها و اختلافات بیهوده شوند و از صدمات روحی خود و دیگر اعضای خانواده که به دنبال فروپاشی پیوند زناشویی صورت میگیرد جلوگیری نموده و مانع قربانی شدن آینده فرزندان شان گردند. این موضوع از ابتدا به علت اجتماعی بودن بشر دارای اهمیت بوده و به خصوص در آیات قرآن مجید نیز چنین رویکردی به وضوح مشاهده میشود و در روایات ائمه اطهار به آن پرداخته شده است و در مورد آن سخنان ارزشمندی دارند. کتاب هایی مانند نظام خانواده در اسلام از حسین انصاریان، آیین همسر داری از آیت الله ابراهیم امینی، اخلاق در قرآن از آیت الله مصباح یزدی، همسران سازگار از علی حسین زاده در این زمینه نوشته شده است. تعداد قابل توجهی از مقالات هم در این مورد وجود دارد برای نمونه میتوان به مقاله «راهکارهای اجتماعی پیشگیری از طلاق از منظر قرآن» به نویسندگی «علی آقا صفری و علی مظفراف» و مقاله «طلاق و لایحه حمایت خانواده: با تاکید بر پیشگیری از طلاق» به نویسندگی «جواد حبیبی تبار» اشاره

کرد، اما در جستجوی انجام شده مقاله ای به عنوان «ساز و کارهای اخلاقی پیشگیری از طلاق از دیدگاه اسلام و روایات» وجود ندارد، لذا به دلیل اهمیت موضوع، این مقاله در صدد پاسخ به این سوال است که در این تحقیق علاوه بر بیان نظر اسلام در مورد مبعوضیت طلاق و تدابیر اخلاقی آن برای پیشگیری از طلاق، به ساز و کارهای اخلاقی که موجب تحکیم خانواده شود پرداخته شده است.

مفهوم شناسی

الف) اخلاق

اخلاق جمع «خُلُق» و خُلُق در لغت به معنی خوی، طبع^۱، خوبی و سجیه^۲، عادت و اخلاق معنوی که یکی از شعب حکمت عملی است و آن دانش بد و نیک خویبها و تدبیر انسان است برای نفس خود یا یک تن خاص.^۳

راغب اصفهانی میگوید: خُلُق به صورت ظاهر و شکل و هیبتی که با چشم دیده میشود اطلاق میگردد ولی خُلُق به معنی سجایای اخلاقی و اوصاف درونی که با بصیرت قابل درک است گفته میشود.^۴

۱. علی اکبر دهخدا، لغتنامه دهخدا، زیر نظر دکتر محمد معین، ج ۲۰، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۴۷ هـ.ش، ص ۶۹۷؛ لوییس معلوف، ترجمه المنجد الابدی، ترجمه احمد سیاح، تهران: فرمان، ۱۳۸۶ هـ.ش، ص ۴۰۵

۲. جمال الدین محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۰، قم: نشر ادب حوزه، ۱۴۰۵ ق، ص ۸۶

۳. محمد معین، فرهنگ فارسی معین یک جلدی، تهران: اشجع - میکائیل، ۱۳۸۸، ص ۸۴؛ علی اکبر دهخدا، همان کتاب، ج ۵، ص ۱

۴. حسین بن محمد راغب اصفهانی، ترجمه مفردات الفاظ القرآن، ترجمه مصطفی رحیمی نیا، تهران: سبحان ۱۳۸۶ هـ.ش، ص ۲۹۷

شهید مطهری در زمینه اخلاق در اصطلاح مینویسد: اخلاق دستور چگونه زیستن را در دو ناحیه به ما میدهد: یکی چگونه رفتار کردن به اعمال و از جمله، گفتار انسان و دیگری چگونه بودن به چگونگی و کیفیت خویها و ملکات انسانی مربوط میشود.^۱

آیت الله مهدوی کنی نیز در تعریف اخلاق گفته است: غرایز و ملکات و صفات روحی و باطنی و به اعمال و رفتاری که از این خلقیات سرچشمه میگیرد گفته میشود.^۲

ب) طلاق

طلاق در اصل لغت به معنای جدایی مرد و زن از یکدیگر میباشد.^۳ همچنین طلاق به معنی رها شدن زن از قید نکاح طبق شرایط مقرر در دین، بیان شده است.^۴ گاهی طلاق را به معنی فسخ کردن عقد نکاح و بیزاری نیز گفته اند.^۵

با توجه به معنای لغوی طلاق که جدایی مرد و زن از یکدیگر بود طلاق در اصطلاح عبارت است از زایل کردن و از میان بردن قید نکاح بدون عوض به وسیله ی صیغه «طلاق».^۶

علامه طباطبایی میگوید:

طلاق آزاد شدن از قید و بند است که استعارتاً به معنای رها کردن زن از قید ازدواج به کار میرود.^۷

۱. مرتضی مطهری، آشنایی با علوم اسلامی ۲، قم: انتشارات صدرا، بیتا، ص ۱

۲. محمدرضا مهدوی کنی، اخلاق عملی، ج ۳، بیجا: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۳، ص ۱۳

۳. لوییس معلوف، همان کتاب، ص ۵۸۱؛ محمد معین، همان کتاب، ص ۸۰۳.

۴. محمد معین، همان کتاب؛ علی اکبر دهخدا، همان کتاب، ج ۳۳، ص ۲۸۲

۵. علی اکبر دهخدا، همان کتاب

۶. زین الدین الجبعی العاملی، ترجمه اللّمعه الدمشقیه، ترجمه: علی شیروانی، ج ۱۰، قم: مؤسسه انتشارات دار

العلم، ۱۳۹۰ هـ ش، ص ۲۴۳

۷. محمدحسین طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۲، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر

انتشارات اسلامی، بیتا، ص ۲۴۴

ج) پیشگیری

یعنی ۱. جلوگیری، ۲. (اسم) (پزشکی) هر نوع اقدامی که طبیب یا مأمور بهداشتی برای جلوگیری از بروز مرض انجام بدهد. مترادف: جلوگیری، دفع. عربی: منع، وقایه، إعاقة^۱ پیش گیری. (حامص مرکب) عمل پیش گیر. دفع. جلوگیری.^۲

۱. علل طلاق

در انگیزه طلاق علل های گوناگونی وجود دارد از جمله علل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، اخلاقی که در اینجا به اختصار چند مورد اساسی ذکر می شود:

الف) دخالت های بیجای اقوام

تجربه نشان داده است، اگر هنگام بروز اختلافات در میان دو همسر، آنها را به حال خود رها کنند و با جانبداری از این یا از آن دامن به آتش این اختلافات زنند، چیزی نمیگذارند که خاموش میشود. ولی دخالت اقوام دو طرف که غالباً با تعصب و محبت های ناروا همراه است، کار را روزبه روز مشکلتر و پیچیده تر می سازد.^۳

ب) معاشرتهای ناباب

معاشرتها باید با افرادی باشد که راه انسانیت و شرف را به روی انسان بگشاید نه آنکه موجب لغزش و نابسامانی شود. از نظر اسلام و هم براساس تجارب، رفاقت و معاشرت با افراد ناسالم خود

۱. منبع فرهنگ فارسی عمید

۲. منبع: لغت نامه دهخدا

۳. ناصر مکارم شیرازی و همکاران، تفسیر نمونه، ج ۲۴، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۸۵ هـ.ش، ص ۲۴۰

از گناهان ناشی از آن موجب جلب محبت و علاقه مندی میشود که در اسلام فراوان به آن تأکید شده است.^۱

خداوند میفرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَ لَا تَجَسَّسُوا وَ لَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا»

ای کسانی که ایمان آورده‌اید از بسیاری گمانها بپرهیزید چرا که بعضی از گمانها گناه است و هرگز (در کار دیگران) تجسس نکنید و هیچ یک از شما دیگری را غیبت نکند.^۲

(حیا در ارتباط با همسر

ویژگی عفت و حیا عامل بسیار مؤثر در حفظ و ارتقای موقعیت و شخصیت زوجین و گرایش هر یک به دیگری است. اگر زن و مردی رابطه شان بر مبنای محبت و حیا بود، در رفتارها همیشه وقار را رعایت میکنند. هیچوقت همدیگر را سبک صدا نمیزنند وقتی میخواهند به همدیگر تذکر بدهند، جلوی همه خرابش نمیکند به طوریکه داد بزنند و بگویند «صد دفعه بهت گفتم اینجا این کار را نکن، دوباره کردی؟! بلکه همچون کسی که با او رودربایستی دارند و میخواهند به او تذکر بدهند، بعد از چقدر سبک سنگین کردن و چقدر دقت که یک دفعه بدش نیاید و ناراحت نشود به او تذکر میدهند که «ببخشید، این نبود منظور تان؟!»^۳

حیای همسران، زمینه مناسبی برای از بین رفتن زشتی‌ها یا دست کم پنهان کردن آنهاست در چنین فضایی محبت ایجاد میشود و با این راهکار میتوان به یک زندگی آرام و سعادت‌مند امیدوار بود.^۴

به درستی که حیا چیز خیلی عجیبی است؛ از طرفی عامل نگهداری انسان است و از طرفی دیگر معرف شخصیت انسان، در واقع هم میپوشاند، هم معرفی می‌کند.^۵

۱. علی حسین زاده، همسران سازگار، چاپ نگارش، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

رحمة الله علیه، ۱۳۸۷، ص ۷۸

۲. حجات آیه ۱۲

۳. امیرحسین بانکی پور فرد، حیا، چاپ چهارم، اصفهان: حدیث راه عشق، ۱۳۸۶ هـ ش، ص ۱۷۰

۴. علی حسین زاده، همان کتاب، ص ۴۵

۵. امیرحسین بانکی پور، همان، ص ۱۹۲

نتیجه گیری

ایجاد پیوند میان انسانها و تشکیل کانونهای خانوادگی در جهت اعتلای اخلاق و تربیت فرزندان لایق و ساختن جامعه ای پرتوان و رستگار از اهداف مقدس الهی است که مطابق با فطرت انسان می باشد و در مکتب اسلام مخالف آن یعنی طلاق مورد نکوهش قرار گرفته و خداوند آن را به عنوان امری مبعوض معرفی کرده است.

با توجه به اینکه عوامل و انگیزه های مختلفی در جامعه برای طلاق وجود دارد اما به طور کلی غالباً نبود اخلاق اسلامی در زندگی مشترک موجب این جدایی ها میشود. اسلام به عنوان برنامه تکامل انسان، برای پیشگیری از این پدیده و متناسب با شأن خانواده، و انواع ساز و کارهای اخلاقی را در نظر گرفته است تا صفا و صمیمیت و آرامش بر فضای خانواده حاکم شود. وجود ساز و کارهایی چون دقت در انتخاب همسر، اظهار محبت و خوشخویی، لزوم رعایت حقوق یکدیگر و ... در جهت تشکیل بنیان خانواده و ذکر شاخصهای اخلاقی در زندگی مشترک اعم از قناعت، صبر، عفو و گذشت، تغافل، مدارا، عدم لجاجت و حسن ظن به یکدیگر، حیا و ... در راستای تحکیم بنیان خانواده است در واقع اسلام برای جلوگیری از فروپاشی بنیان خانواده به هر سلاحی بدور از زور و اجبار و خشونت در جهت اخلاق نیکو متوسل گردیده و در صورت افافه نکردن این ساز و کارها به نیکوترین شیوه ی طلاق رضایت میدهد تا در سایه اخلاق راه را برای پیوند دوباره زندگی سابق هموار سازد.

به هر حال اسلام مایل به سلب آزادی و آرامش انسانها نمی باشد و طلاق را به عنوان آخرین راه حل، آن هم برای زمانی که دیگر امیدی به تداوم زندگی زناشویی نیست مطرح کرده است تا باب مفسد دیگر مسدود گردد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

منابع فارسی

- ۱- اصفهانی، راغب، ترجمه مفردات الفاظ القرآن، ترجمه مصطفی رحیمی نیا، چاپ اول، تهران: نشر مسیحان، ۱۳۸۶
- ۲- امینی، ابراهیم، آئین همسرمداری با اخلاق خانواده، چاپ هما، تهران: انتشارات اسلامی، بیتا.
- ۳- انصاریان، حسین، نظام خانواده در اسلام، چاپ باقری، قم: انتشارات ام ابیها، ۱۳۸۰
- ۴- بانکی پور فرد، امیرحسین، حیا، چاپ چهارم درخشان، اصفهان: حدیث راه عشق، ۱۳۸۶
- ۵- حسین زاده، علی، همسران سازگار (راهکارهای سازگاری)، چاپ دوم نگارش، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ۱، پاییز ۱۳۸۷
- ۶- دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، زیر نظر دکتر محمد معین، ج ۳۳، ۲۰، ۱۹، ۵، تهران: دانشگاه تهران، خرداد ۱۳۳۵
- ۷- سالاری فر، محمدرضا و جمعی از نویسندگان، بهداشت روانی با نگرشی به منابع اسلامی – زیر نظر سید محمد غروی و پرویز فلاح آزاد، چاپ اول، قم: سبجان، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، زمستان ۱۳۸۹
- ۸- شهیدی، شهریار و مصطفی حمدیه، اصول و مبانی بهداشت روانی، تهران: سمت، ۱۳۸۱
- ۹- شیروان، علی، شرح لمعه، (ترجمه و تبیین لمعه)، ج ۱۰، چاپ دهم، قم: مؤسسه انتشارات دارالعلم، ۱۳۹۰
- ۱۰- طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۹، ۱۶، ۴، ۲، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، بیتا.
- ۱۱- عسکری، حسین، نقش بهداشت روانی در ازدواج، زندگی زناشویی و طلاق، تهران: گفتگو، ۱۳۸۰
- ۱۲- فرجاد، محمدحسین، آسیب شناسی ستیزه های خانواده و طلاق، تهران: منصوری، ۱۳۷۲
- ۱۳- قائمی، علی، نظام حیات خانواده در اسلام، چاپ یازدهم آراین، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، (شماره انتشار ۱)، زمستان ۱۳۸۸
- ۱۴- کریمخانی، حمزه، اخلاق خانوادگی عارفان، چاپ اول، کمال الملک، قم: عطر یاس، ۱۳۸۹

- ۱۵- مصباح یزدی، محمدتقی، اخلاق در قرآن، ج ۲ و ۳، چاپ دوم، باقری، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ۱، پاییز ۱۳۸۰
- ۱۶- مصباح یزدی، محمدتقی، جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، چاپ چهارم: سپهر، قم: شرکت چاپ و نشر بین الملل سازمان تبلیغات اسلامی زمستان ۱۳۷۹.
- ۱۷- مطهری، مرتضی، آشنایی با علوم اسلامی ۲، قم: انتشارات صدرا، بیتا.
- ۱۸- مطهری، نظام حقوق زن در اسلام، چاپ شصت و دوم فجر، تهران: صدرا، تیر ۱۳۹۱
- ۱۹- معین، محمد، فرهنگ فارسی یک جلدی آ - ی، چاپ چهارم، بهاره اشجع، تهران: اشجع، میکائیل، ۱۳۸۸
- ۲۰- مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از مؤلفان، تفسیر نمونه، ج ۱۷، ۱۶، ۱۴، ۱۱، ۳، ۲، ۱، ۱۳۸۶، الاسلامیه الکتب دار: تهران، ۲۶، ۲۴، ۲۲، ۲۰، ۱۹
- ۲۱- مکارم شیرازی، ناصر، آیات اخلاقی (برگزیده‌های از کتاب اخلاق در قرآن)، چاپ دوم، سلیمانزاده، قم: انتشارات امام علی بن ابی طالب ۱۳۸۹
- ۲۲- مهدوی کنی، محمدرضا، نقطه‌های آغاز در اخلاق عملی، چاپ سوم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی ۱۳۷۳.
- ۲۳- نراقی، مولی مهدی، ترجمه جامع السعادات، ترجمه جلال الدین مجتبوی، علم اخلاق اسلامی، ج ۲ و ۳، چاپ اول، تهران: انتشارات حکمت، ۱۳۲۳، ۱۳۸۱ ه.ق.
- ۲۴- نوری، میرزا حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل، قم: تحقیق و نشر مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۸ ق.
- ۲۵- یثربی، سید محمد، سیری در رساله حقوق امام سجاد ۷ (سلسله گفتارهای حضرت آیت الله یثربی)، ج ۲، چاپ پنجم، قم: انصاریان، ۱۳۸۷ ه.ش.

منابع عربی

- ۱- ابن منظور، ابی الفضل جمال الدین محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۰، قم: نشر أدب الحوزه، محرم ۱۴۰۵
- ۲- اصفهانی، راغب، مفردات الفاظ القرآن، چاپ چهارم (کیمیا)، قم: انتشارات ذوی القربی، ۱۴۲۵ ه.ق، ۱۳۸۳ ه.ش.

- ۳- الجبعی العاملی، زین الدین (شهید ثانی)، اللمعه دمشقیه، جزء الثانی، بیجا: بینا، بیتا.
- ۴- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۲۲، ۲۰، ۱۵، ۱۴، ۸، ۳، ۲، چاپ دوم، قم: تحقیق و نشر موسسه آل البیت، ۱۴۱۴ ق.
- ۵- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، قم: موسسه آل البیت
- ۶- نوری، میرزا حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ۹، قم: تحقیق و نشر موسسه آل البیت، ۱۴۰۸.

مقاله

- راهکارهای اجتماعی پیشگیری از طلاق از منظر قرآن به نویسندگی علی آقا صفری و علی مظفراف
- طلاق و لایحه حمایت خانواده با تأکید بر پیشگیری از طلاق به نویسندگی جواد حبیبی تبار